

СТРІЙ

№4, 2022

Вісник з історії одягу

Стрій – науково-популярний журнал присвячений дослідженням з історії одягу. Журнал розміщує наукові та науково-популярні матеріали з історії одягу та уніформології, дослідження текстилю й аксесуарів цивільного та військового костюму, фалеристики та вексилології. Чільне місце у журналі посідають статті присвячені проблемам практичної реконструкції як окремих предметів та технологій, так і цілісних комплексів одягу та спорядження.

Журнал виходить один раз на рік та розповсюджується в електронному вигляді безкоштовно.

Історичний стрій

Сергій Шаменков

Поясний одяг давніх слов'ян та скандинавські «штани марнославства» 3

Сергій Шаменков

Шаровари в гардеробі козацтва Правобережної України в 1695 р. 13

Сергій Шаменков

Козацький кунтуш із зібрання Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького..... 17

Сергій Шаменков

Герої поеми “Енеїда” Івана Котляревського в контексті історичного строю епохи..... 25

Сергій Шаменков

Образи козаків у творчості Жана-П'єра Норблена 35

Сергій Шаменков

Опришки-збійники доби Олекси Довбуша: зовнішній вигляд, одяг та зброя..... 41

Графічна реконструкція

Сергій Шаменков

Графічна реконструкція мушкетера “Maison du Roi” 1625–1627 рр. 55

Етнографічний стрій

Людмила Климук

Конструктивний устрій керсетки із зібрання Українського центру народної культури “Музей Івана Гончара” 57

ISSN 2706-7203 (друкована версія), **ISSN 2706-7211** (електронна версія)

Редакційна колегія

Прокопенко В.М., к.х.н. (Київ)
Адаменко Д.В. (Київ)
Папакін А.Г., к.і.н. (Київ)
Сичевський С.В. (Київ)
Тоїчкін Д.В., к.і.н. (Київ)
Шаменков С.І. (Одеса)
Щибря В.В., к.і.н. (Київ)

Над випуском працювали

Головний редактор – Прокопенко В.М.
Редактор – Папакін А.Г.
Технічний редактор та дизайн – Безобчук О.В.
Перекладач – Лісниченко О.І.

Зареєстровано Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 23861-13701 Р від 19.04.2019

Адреса: Україна, 03058, а/с 9,
Прокопенко Володимир Михайлович
Сайт: <http://striy.org.ua/>
E-mail: email@striy.org.ua

Малюнок на обкладинці:

Ватажок опришків.
Малюнок Сергія Шаменкова

Журнал опубліковано за посиланням:
striy.org.ua/index.php/striy/issue/view/striy_4_2022

Striy. Historic Clothing Studies

Striy is a popular science journal on the research of the history of clothing. The journal publishes scientific and popular materials on the history of clothing and uniforms, studies on textiles and accessories for civil and military suits, phaleristics and vexillology. A major place in the journal will be allocated for articles on the issues of practical reconstruction of individual items and technologies, as well as comprehensive sets of clothing and equipment.

The journal is published once a year and distributed electronically free of charge.

Historical Clothing

Serhii Shamenkov

Waist clothing of ancient Slavs and Scandinavian "Hábrækr" 3

Serhii Shamenkov

Sharovary trousers in the wardrobe of the Cossacks of Right Bank Ukraine in 1695 13

Serhii Shamenkov

Cossack kuntusz from the collection of the Dnipro D.I. Yavornytskyi National Historical Museum..... 17

Serhii Shamenkov

Characters of the poem "Aeneid" by Ivan Kotliarevskyi in the context of historical clothing of its era 25

Serhii Shamenkov

Images of Cossacks in the works of Jean-Pierre Norblin 35

Serhii Shamenkov

Opryshky outlaws of the era of Oleksa Dovbush: appearance, clothes and weapons 41

Graphic Reconstruction

Serhii Shamenkov

Graphic reconstruction musketeer "Maison du Roi" of the 1625–1627 55

Ethnographic Clothing

Liudmyla Klymuk

The structural arrangement of the kersetka from the collection of the Ukrainian Center of Folk Culture "Ivan Honchar Museum" 57

ISSN 2706-7203 (print version), **ISSN 2706-7211** (online version)

Editorial Board

Prokopenko V.M., PhD (Kyiv)
Adamenko D.V. (Kyiv)
Papakin A.G., PhD (Kyiv)
Sychevs'kyj S.V. (Kyiv)
Toichkin D.V., PhD (Kyiv)
Shamenkov S.I. (Odesa)
Shchybria V.V., PhD (Kyiv)

Editorial Board of the Volume

Chief Editor – Prokopenko V.M.
Editor – Papakin A.G.
Technical Editor and Design – Bezobchuk O.V.
Translator – Lisnychenko O.I.

Registered Ministry of Justice of Ukraine

Certificate of registration:
KB № 23861-13701 P from 19.04.2019

Address: Ukraine, 03058, PO Box 9
Prokopenko Volodymyr
Site: <http://striy.org.ua>
E-mail: email@striy.org.ua

Drawing on the cover:

Opryshky leader.
Drawing by Serhii Shamenkov.

The journal published by the link:
striy.org.ua/index.php/striy/issue/view/striy_4_2022

Сергій Шаменков

Козацький кунтуш із зібрання Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького

Ключові слова: *козацтво, кунтуш, верхній одяг, Гетьманщина, XVIII ст.*

Стаття присвячена унікальному артефакту з колекції Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького – козацькому кунтушу. Кунтуш є цінним зразком верхнього плечового одягу середини XVIII ст. Зроблено припущення, що він міг належати запорозькому козаку і, ймовірно, є зразком одягу реєстровців Гетьманщини, тобто зразком фактично першого мундиру війська Гетьманщини.

Serhii Shamenkov

Cossack kuntusz from the collection of the Dnipro D.I. Yavornytskyi National Historical Museum

Keywords: *Cossacks, kuntusz, overdress, Hetmanate, 18th century.*

The article deals with a unique artifact from the collection of the Dnipro D.I. Yavornytskyi National Historical Museum – a Cossack kuntusz. Kuntusz is a valuable sample of upper shoulder clothing of the middle of the 18th century. It is assumed that it could have belonged to a Zaporizhzhya Cossack and is probably a sample of the clothing of the Hetmanate registered Cossacks, i.e. a sample of the actual first uniform of the Hetmanate troops.

Шаменков Сергій Ігорович

Уніформолог, дослідник історії костюму, художник-ілюстратор.

Shamenkov Serhii

Uniformologist, researcher of the costume history, artist/illustrator.

e-mail: rogala@striy.org.ua

У музейних фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького зберігається цікавий зразок козацького одягу – кунтуш синього кольору (інв. № П-42098/Е-2575), що датується серединою XVIII ст. Цей кунтуш походить із особистої колекції Дмитра Яворницького і був придбаний у Т.В. Шепеля із м. Новомосковськ. Кунтуш вперше був згаданий в каталозі Катеринославського музею ім. А.Н. Поля 1910 р. і описаний таким чином: «281. Запорожській жупанъ изъ синяго сукна съ серебрянымъ галуномъ, идуцимъ отъ подмышекъ до таліи» (Каталогъ Екатеринославскаго 143).

Цей предмет довгий час зберігався в музейних фондах, а після реставраційних робіт кілька разів експонувався, зокрема в 2008 р. на виставці козацьких старожитностей із фондів Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Після цього кунтуш періодично виставлявся в експозицію музею (Мал. 1, 2, 3) (Козацькі старожитності 122).

У музейному каталозі 2016 р., так само як і в першій згадці з каталогу 1910 р., цей предмет названо жупаном. Однак, зважаючи

на особливості його крою, а саме наявність великого шалевого коміру та характерну конструкцію спинки, можемо стверджувати, що перед нами дещо інший тип верхнього плечового одягу – кунтуш або споріднений з ним за кроєм чехман. Для зручності далі ми будемо його описувати як кунтуш.

Кунтуш пошитий із вовни синього кольору полотняного переплетення. Він одnobортний з нешироким шалевим коміром. Запах поли на лівий бік, права пола викроєна кутом із заходом на ліву полу. Кунтуш має характерну для цього типу одягу конструкцію спинки, рукав не розрізний, а на рівні талії на боках обох полочок містяться підрізи та виточки. На бокових швах, що з'єднують полочки та спинку, зверху нашитий позумент. Позумент починається від рівня талії та заходить на рукави, закриваючи частково шов рукава (приблизно на 10 см). Обшлагі дещо закругленої форми із застібками-гачками з жовтого металу, по дві пари на кожному рукаві. Місця, куди пришиті петлі, прикриті прямокутними шматочками синьої тканини, ідентичній основі, а гачки вшиті у краї обшлагів (Мал. 3). Кунтуш має такі розміри:

Мал. 1. Графічна реконструкція кунтуша (© С. Шаменков).

Мал. 2. Загальний вигляд кунтуша (© С. Шаменков).

Мал. 3. Деталі обшлага та застібок (© С. Шаменков).

довжина – 113 см, загальна ширина подолу – 402 см, обхват талії – 83 см, довжина рукава – 62 см. Сам він зшитий нефарбованими нитками охристого відтінку.

Під час реставрації в районі талії на передній частині було виявлено фрагменти мінералізованих продуктів корозії заліза – це ймовірно залишки застібки (гачка та петельки), що кріпилися на обох полочках. З боків у подолі дошиті два шматки тканини, завдяки чому досягалася потрібна ширина. Цікаво, що шалевий комір також набраний з різних за формою шматків тканини. Найближчий аналог такої конструкції коміра, а також у загальних рисах будови крою взагалі, можна знайти на кунтуші зеленого кольору з гардероба Петра I, що зберігається у фондах Державного ермітажу в Санкт-Петербурзі. Подібність крою проявляється в аналогічному підрізі по талії та вертикальній виточці. Єдина суттєва відмінність полягає у тому, що рукав на зеленому кунтуші розрізний. Подібність конструктивних деталей та манера виконання зеленого кунтуша з Ермітажу та синього

кунтуша з колекції Д. Яворницького може свідчити про ймовірно більш раннє походження експонату з Дніпровського музею.

Синій кунтуш із самого початку не мав підкладки, край тканини всюди просто підгорнутий та підшитий. Комір та відвороти на обшлагах також, вочевидь, не покривалися тканиною іншого кольору, а отже весь кунтуш був синій. Під час реставрації було виявлені плями крові, які дають можливість припустити, що його господар міг бути пораненим у цьому кунтуші.

Цей кунтуш цікавий для нас своїм походженням та датуванням. Датований серединою XVIII ст., він був придбаний у Т.В. Шепеля – нащадка козака з м. Новомосковськ, яке раніше називалося Нова Самар і було заселене вихідцями із м. Самар – центру Самарської паланки Війська Запорозького. Таким чином, це фактично єдиний відомий на сьогодні зразок кунтуша, який міг належати запорозькому козаку. Крій кунтуша загалом повторює характерні риси цього виду плечового одягу, але все ще має рукави без розрізу (тобто вони не могли

Мал. 4. Малюнки сотника та козака із рукопису О. Шафонського.

відкидатися назад), що зустрічається на ранніх варіантах кунтушів XVII ст., а для XVIII ст. вже є досить архаїчною рисою. До інших архаїчних для XVIII ст. деталей можна віднести крій обшлагів та застібки, які мають аналоги серед одягу XVII ст.

Подібні кунтуші, що цікаво, також суцільного синього кольору, були запроваджені в реєстрових козацьких полках Гетьманщини за часів гетьмана Кирила Розумовського. У 1730-х рр. відбулася реформа одягу, згідно з якою козаки реєстрових полків мали отримати верхні сині каптани (кунтуші) та короткі нижні жупани білого кольору. Таким чином, кунтуш із колекції Д. Яворницького дає нам унікальну можливість уявити, як виглядали каптани (кунтуші) реєстровців Гетьманщини – фактично перші мундири в українському козацькому війську!

На жаль, нам невідомі зображення козацьких кунтушів 1730–1750 рр., але в нашому розпорядженні є матеріали більш пізнього часу – 1770-х рр. Мова йде про малюнки невідомого майстра з рукопису О. Шафонського, на яких зображено сотника та козака (Мал. 4) (Шаменков 12, 13, 35, 37). Зображені на них сині кунтуші візуально мають схожу конструкцію з предметом з Дніпровського музею, за виключенням кольорової підкладки на шалевому комірі та обшлагах, які з'явилися пізніше.

Таким чином, кунтуш, що є предметом розгляду цієї роботи, є цінним зразком верхнього плечового одягу середини XVIII ст., а зважаючи на його крій та колір, він може бути фактично першим відомим нам зразком мундиру Гетьманщини. Завдяки цьому музейному предмету ми можемо більш детально

Мал. 5. Загальний вигляд моделі-реконструкції кунтуша.

відтворити одяг Гетьманщини не лише на підставі зображувальних джерел, але й за збереженим артефактом.

Наприкінці хочу висловити щиру подяку керівництву та працівникам фондів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького за можливість попрацювати із цим унікальним предметом. Кунтуш був детально замірваний та сфотографований. На підставі всього зібраного матеріалу,

Ольга Шаменкова виготовила робочі креслення та виготовила його модель-реконструкцію (Мал. 5, 6)¹. Пошита модель виявилася зручною, з цікавим та характерним для XVIII ст. силуетом. Таким чином, вперше в Україні на підставі збереженого артефакту була створена наукова репліка козацького кунтуша середини XVIII ст. Завдяки цьому нам вдалося суттєво розширити знання щодо козацького одягу періоду правління гетьмана К. Розумовського.

¹ Модель кунтуша була відшита вручну льняними нитками. Оскільки нас у першу чергу цікавили особливості крою, було обрано близьку за характеристиками вовняну тканину полотняного плетіння, але іншого, червоного кольору.

Мал. 6. Силует моделі-реконструкції кунтуша.

Бібліографія

Каталогъ Екатеринославскаго областного музея имени А.Н.Поля: Археология и этнография.
Екатеринославъ: Тип. Губернскаго Правленія, 1910.

Козацькі старожитності в колекції Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Дніпропетровськ: Арт-прес, 2016.

Шаменков, Сергій. «Образи козаків та мешканців Гетьманщини 1780-х років- історія циклу малюнків з рукопису О. Шафонського.» *Стрій*, № 2, ч.1, 2020, с. 3-106. *Стрій*, www.striy.org.ua/index.php/striy/article/view/Striy2_Shamenkov1.